

TEÓRIA BÁSNICKÉHO PREKLADU

BOHUMIL SCHAEFER-VALEHRACH, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Je zrejme nemožné pokúsiť sa o preklad sochy, maliarskeho diela, hudobnej skladby, čipky... Tieto umelecké diela sú predovšetkým jedinečnými štruktúrami foriem; navyše sú také diela vytvorené z materiálov alebo materiálnymi procesmi a štruktúru ich sformovania každý človek vníma priamo zmyslami. Naproti tomu báseň (alebo umelecká próza) je dielo *zakódované* v konvenčných znakoch národného jazyka a podstatná časť zmyslu takého diela sa dekoduje pomocou týchto znakov; jazykový systém existuje ako psychický nástroj komunikácie v povedomí národného (jazykového) spoločenstva. Iba časť estetických (hudobných) zložiek básne (rytmus a rýmy, metrum, zvukové vlastnosti foném) sa pri čítaní alebo recitácii vníma zmyslami podobne ako u hudobnej skladby.

Pri korektnej analýze povahy básnického diela možno zistiť, že je tak ako aj iné umelecké diela jedinečnou štruktúrou foriem (tvarom), z ktorých si vieme predstaviť a zhotoviť iba kópie ich tvaru, ale nie „preklad“. Jedinečným tvarom básne je integrovaný obsah vedomia básnika, jeho umelecká idea: výsledok idealizácie predmetu a jej intencia. Básnická idea, vnútorná forma — tak ako každý obsah vedomia — je inému vedomiu priamo neprístupná; aby sa stala iným prístupná, musí ju básnik materiálne zakódovať do jazykových znakov; vnútorná forma básnickej idey sa tak stane *výpoveďou*, vonkajšou stavbou určitých písomných foriem v určitom jedinečnom poriadku s určitým estetickým pôsobením (ako výrazom básnikovej intencie). Na rozdiel od umeleckej prózy — v ktorej princípom stavby písomných foriem je ich sled v riadkoch, odstavcoch atď. — v básni princípom stavby písomných foriem je ich sled vo veršoch, ktoré sú sformované ako zložky zámeru básnikovej výpovede.

Hoci vnútri spoločenstva sa napísaná alebo prednesená výpoveď básnického diela nepociťuje ako zakódovaná, uzavretý systém formy básnickej výpovede je bezo zvyšku zrozumiteľný iba v rámci otvoreného systému básnikovho jazykového a kultúrneho spoločenstva a jemu príslušajúcej reality. Básnické dielo je teda *jedinečné dvojako*: ako vnútorná forma výpovede a ako vnútorná forma umeleckého zámeru (básnická forma výpovede). Komponenty vnútornej formy výpovede + zámeru výpovede a zložky jej vonkajšej materiálnej znakovej formy (písomnej alebo zvukovej) sú sociálnou konvenciou štruktúrne viazané: o vnútornej forme výpovede a zámeru básnika sa dozvedáme iba z vonkajšej stavby jej písomného záznamu alebo zo zvukov jej recitácie. V takom zmysle je aj vonkajšia stavba básne jedinečná.

Do zmyslov príslušníka iného jazykového a kultúrneho spoločenstva

vstupuje vonkajšia stavba básne ako lineárny sled foriem, ktoré sú mu nezrozumiteľné, pokiaľ neovláda ich systém (langue) a poetiku. Ak ich systém a poetiku ovláda, môže báseň pochopiť a pokúsiť sa preložiť do vlastného jazykového systému. Zo skúseností prekladateľov je známe, že je to úloha veľmi zložitá; je to zapríčinené tým, že táto úloha si vyžaduje kongeniálne pochopenie diela, ale aj tým, že jazykové systémy sa líšia fonematicky a navyše aj spôsobom odrážania sveta, vzťahmi subjektov rozličných spoločenstiev k odlišnej realite častí sveta, oddelených *hranicami spoločenstiev*; tieto hranice spôsobili napríklad to, že ani jeden jazykový komponent (napr. fonéma) nie je rovný komponentu iného jazyka, ani jeden jazykový znak nemá sémantické pole totožné s analogickým znakom iného jazykového systému. Rozdielnosť jazykov je najintímnejším a najvšestrannejším výrazom rozdielnosti vedomí národných subjektov a im prislúchajúcich realít.

Ak je každé umelecké dielo jedinečné, je prípustné zhotoviť aj z básne iba *kópie*. Nesporne jednoznačnými kópiami básne sú jej grafické odtlačky (odpisy) a recitácie, pretože ich vnútorná forma je totožná.

Úloha preložiť básnické (umelecky prozaické) dielo pre iné spoločenstvo je teda problémom kópie jeho vnútornej formy iným jazykovým kódom v inej realite iného kultúrneho spoločenstva; nie je to úloha zjavne neriešiteľná?

A predsa, úloha je jednoznačná; preložiť umelecké dielo znamená vytvoriť kópiu jeho idey, jeho vnútornej formy inou vonkajšou formou; znamená korektne sa pokúsiť znovuvytvoriť jedinečný zmysel originálu odlišným nástrojom komunikácie v povedomí odlišného národného spoločenstva. Kľúčom prekladu je interpretácia zmyslu básnického diela; veď pokus o preklad je prejavom vážneho úsilia o duchovné spoznanie, pochopenie, zblíženie medzi rozličnými spoločenstvami. Rozhodujúcim predpokladom úspechu takého úsilia je podobnosť reality, subjektov, vedomia a dejín rozličných spoločenstiev; takú podobnosť stimuluje obchod a iné formy spolupráce, resp. agresie.

Pre rozdielnosť spoločenstiev a ich reality môže preklad básnikovej *výpovede* dosiahnuť povahu kópie iba približne (v blízkych spoločenstvách a kultúrach); preklad *spôsobu* výpovede (básnického tvaru výpovede, ktorý je spätý s vonkajšou formou) je nedorozumením. Preklad *spôsobu* výpovede je vždy iba *nový básnický výtvor*. Preto úsilie o korektnú *kópiu vnútornej formy výpovede* (pokiaľ vôbec v básni výpoveď je) *precíznou prózou* je jediný spôsob, ako informovať iné jazykové spoločenstvo o tom, čo básnik chcel povedať.

Výpoveď (platí to o väčšine výpovedí v zmysle parole) bežnej komunikácie je niekedy možné v pôvodnom jazyku prekomponovať bez narušenia sémantického (t. j. kognitívneho v širšom slova zmysle) jadra; forma výpovede nie je teda absolútne jedinečná, ba u výpovedí kognitívnych v užšom zmysle slova (napr. vedeckých) ide o objekty

analogické alebo o situácie a vzťahy rovnaké, pričom podávajúci — vždy jedinečný — subjekt je eliminovaný a potom je ich korektný preklad možný — aj bez tvorivého úsilia — takmer mechanicky. Naproti tomu ani v jazyku originálu nemožno zmeniť jedinečný básnický tvar, umelecký spôsob výpovede (sekundárnu estetickú informáciu), v ktorom vždy ide aj o vzťah subjektu básnika k výpovedi — inak by dostal iný estetický zmysel — a preto ho možno tým menej „preložiť“ do iného fonematického systému; možno ho iba re-produkovať, t. j. smerovať k jeho obdobe na základe vnútornej povahy iného materiálu korektnou prózou preloženého sémantického jadra originálnej výpovede, pričom spôsob sekundárnej estetickej informácie nesmie nijako zmeniť sémantické jadro *motívov* básnického diela. Túto úlohu môže riešiť iba rodený básnik. Argumentom pre nepreložiteľnosť (alebo proti prostej preložiteľnosti) spôsobu výpovede je práve okolnosť, že fonematický systém jazyka má povahu *prirodených* (nie konvencionálnych) znakov, teda symptómov národného (a teda aj umelcovho) subjektu.

Kongeniálny preklad básnického diela v zmysle kópie v inom jazyku by bol vcelku jednoduchý, keby rozdielnosť jazykov bola iba náhodná: keby jazykové spoločenstvá žili v rovnakej realite, rovnako by mysleli, cítili a vzájomne sa správali; ale skutočnosť je iná: od nepamäti sú medzi národmi a ich realitou *hranice*. Prekladateľ, ktorý bude popierať rozdielnosť národných subjektov a ich realít, bude sa usilovať prasto preniesť inú realitu, iné subjekty, ich dejiny, kultúru atď. cez hranicu, akoby boli totožné s jeho vlastnou realitou, alebo bude predstierať, že je to možné — prostou výmenou jazykových systémov. Taký prekladateľ sa však dopúšťa prinajmenej adaptácie — gnozeologicky lži alebo podvodu. Taký prekladateľ nesmeruje ku kópii originálu, ale k jeho dezinterpretácii a nie je oprávnený, aby svoje mimovoľné alebo zámerné deformácie podpísal menom autora originálu. Oprávnený je iba preklad, ktorý sa korektné usiluje umožniť čitateľovi — obrazne — akoby *vidieť cez hranice* realitu, stvárnenú v básnickom origináli bez toho, že by fyzické i duchovné hranice narušil. Goethe vo svojej formulácii „úsilia o preklad identický s originálom tak, aby bol platný nie namiesto originálu, ale ako originál na svojom mieste“, mal nepochybne na mysli taký typ básnického prekladu, ktorý sa vyznačuje — v zmysle tradícií nemeckého humanizmu a lásky k prírode — rešpektom, pozornosťou voči prirodzenej povahe cudzieho originálu. V „paralipomenách“ *Západo-východného divánu* sa nachádza Goetheho poznámka: „Čo nás môže viac priblížiť cudzine, treba rozhodne rešpektovať...“ Teda nie cudzinu prispôbiť nám! Pokiaľ to objektívne nie je možné, prekladateľ sa nemôže a nemá vyhýbať vysvetlívkam (platí to aj pre preklad odborného textu).¹

¹ Jedným z praktických dôsledkov predloženej teórie básnického prekladu by malo byť vydávanie básnických (a dramatických) diel v próze, aj v próze alebo v próze

1. HRALA, M.: Preklad včera a dnes. Bratislava 1986.

---

spolu s bánickým prekladom. Pritom by malo byť obligatórne uvádzať okrem autora originálu aj autora prebásnitela a aj zodpovedného filológa. Taká prax by úplne splnila požiadavku vyplývajúcu zo súčasného náhľadu na preklad. Podľa M. Hralu „súčasný názor na preklad stále viac vytlačuje a omezuje svévolné prepracovanie a posunutí originálu, neboť stále více, zejména u děl tzv. základního fondu světové literatury, převládá potřeba znát skutečný smysl originálu, nikoli jeho subjektivní výklad, jakkoliv originální a svým způsobem třeba i kvalitní“ (1, s. 81).